

G. E. Lessing

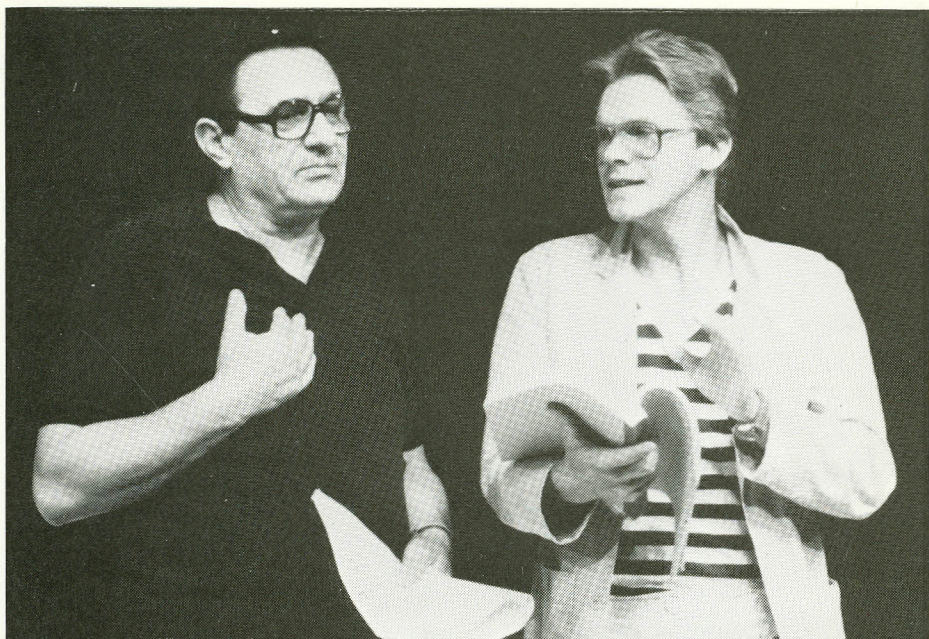
349.4
12 DG. Oct. 16.

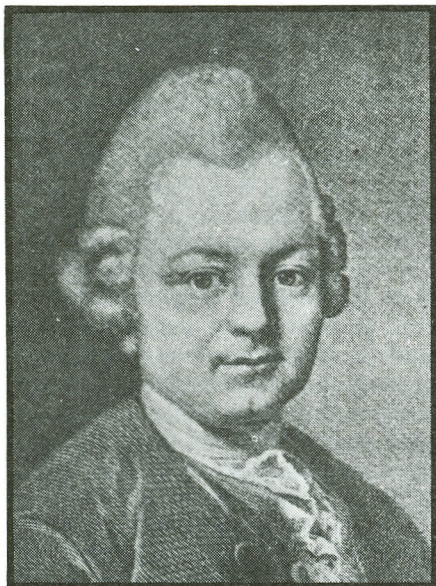
BÖLCS NÁTHÁN

Mese felnőtteknek

Georg E. Lessing.

„LÉPJETEK CSAK BE, ITT IS ISTENEK VANNAK...”

Szegényen és magányosan halt meg 1781-ben Braunschweigben Gotthold Ephraim Lessing író.

Íróársai gyászruhát öltöttek. „Aligha történhetett velem valami végzetesebb, mint hogy Lessing meghalt”, mondotta a fiatal Goethe. A Hamburgi Nemzeti Színház munkatársai is úgy érezték, gyászünnepéellyel kell leróniuk tiszteletüket a nagy költő, színműíró és kritikus emlékének. A hatóságnak azonban más volt a véleménye. Lessing progresszív gondolatai már rég szemet szúrtak a hanzaváros szenátorainak, amiért is ezek az író halála után kiadták a jelszót: „Lessingről egy szó se essék!” Ezzel ugyan nem akadályozták meg a gyászünnepélyt, de a helyi újságoknak megtiltották, hogy Lessing haláláról és az ünnepségről beszámoljanak. És kétségtelen is, hogy a rezonancia, amelyet Lessing a honfitársaiban kiváltott, mindig is fokmérője volt kritikai képességeiknek, toleranciájuknak és emberségüknek. Ezért is nincs mit csodálkoznunk azon, hogy Heinrich Heine, aki fél évszázaddal később még mindig Lessing eszméinek érvényesüléséért küzdött, „Romantikus iskola” című könyvében így írt: „Lessing az író, akit a legjobban szeretek... A szellem minden irányát, az élet minden oldalát lelkesedéssel és önzetlenséggel követi. Művészettel, teológiával, okortudománnyal, költészettel, színházi kritikával, történelemmel foglalkozott, egyforma buzgalommal és azonos cél szolgálatában. Minden művét ugyanaz a nagy szociális eszme hatja át, ugyanaz a haladó humanitás, ugyanaz az észvallás...”

Már tizenhét éves korában elismerték tanárai, hogy minden területen jelentkezik a tudásszomja és a tehetsége is. Ugyanakkor azonban aggályaik is voltak, hogy ez a túl széleskörű érdeklődés nem okoz-e előbb-utóbb „szétforgácsolódást”. Ez az aggodalom indokolatlannak bizonyult: épp Lessing volt az, aki a legkülönbözőbb tudományágakat ésszerű kapcsolatba tudta hozni egymással. A Laokooncsoport elnevezésű híres ógörög szoborcsoport szemlélése révén elméletet fejtett ki az irodalom és képzőművészetek különböző hatásáról: míg a képzőművészet a valóságnak mindig csak egy mozzanatát, ragadja meg, az irodalomban ok és okozat lánc formájában, szóval folyamatként látjuk a valót. Ebből vont le Lessing a tételt, hogy az irodalom lehetőséget nyújt a közönség nevelésére. E tétele révén kiáltották ki őt „a német felvilágosodás legnagyobb írójának.” Az efféle címkék azonban igen gyorsan válnak közhellyé, üres formulává. Mert mi is voltaképp a „felvilágosodás”? Immanuel Kant, Lessing kortársa, erről úgy vélekedett, hogy az nem egyéb mint az ember kinövése abból a kiskorúságból, amelyet önmaga idézett elő, mert nem volt meg benne a kellő bátorság és elszántság arra, hogy a saját fejével gondolkodjék. Sapere aude: – Merj gondolkodni! Ez a felvilágosodás jelszava.” Lessing egy életen át követte híven ezt a felszólítást.

A családi hagyománynak megfelelően először is teológiát kezdett el tanulni a lipcsei egyetemen. A szabad szellemű kereskedőváros persze egy sereg alkalmat kínált az ifjú diáknak arra, hogy hátat fordítson a teológiának. Hamarosan meg is találta a kedvére való társaságot: írók és színészek baráti körét. Első színdarabja: „Az ifjú tudós” szellemesen, mulattatóan pellengérezte ki az életidegen, száraz teóriákkal bíbelődő tudósok beképzeltségét. A siker nem is maradt el, s a fiatal szerző közölte szüleivel, hogy elhatározta: író lesz. Még hozzá „szabadúszó”. A csupán műveik jövedelméből élő írók akkoriban még ritkaságszámba mentek, javarészükről elmondhatjuk, hogy csak próbáltak megélni műveikből. Többnyire gazdag és hatalmas mecénások kegyére voltak utalva, ami nyilvánvalóan azt jelentette, hogy nem volt tanácsos számukra e gazdag és hatalmas urakat tollukra tűzni. Lessing ki is jelentette: „Sosem leszek képes arra, hogy ilyen alacsony szerepet játsszak, még akkor sem, ha rendjeleket tűznek érte a mellemre.” Függetlennek azonban az író sem érezhette magát, aki fűtült a mecénások kegyére, mert ő viszont a közönség és a cenzura kegyétől függött. S nemcsak ez tette oly nehézé a 18. századi írók sorát, hanem az is, hogy nem voltak még törvények, amelyek védték a szerzői jo-

got: az utánnyomás nem volt tiltott dolog. Lessing ezen olyképp próbált meg segíteni, hogy Hamburgban maga kezdte el kiadni műveit. Nem lévén azonban tapasztalt üzletember, alulmaradt a szövegeit kisajátító „rabló kiadókkal” folytatott küzdelemben és kénytelen volt feladni vállalkozását.

„Tétlenül ácsorogtam a piacon: senkihez nem szegődhettem el, mert senki nem tudott velem mit kezdeni”, írta Lessing később, visszapillantva kilátástalan helyzetére.

Hamarosan azonban újabb merész vállalkozásba kezdett 1767-ben egy színészekből és kereskedőkből álló csoport megalapította Hamburgban az első nemzeti színházat, azaz az első olyan színházat, amely nem valamelyik fejedelmi udvarhoz tartozott, s így lehetőséget nyújtott arra, hogy a feltörekvő polgárság ízlésének és igényeinek megfelelő, kritikus szellemű darabok kerülhessenek színre. Lessing elvállalta, hogy mint dramaturg és kritikus szolgál az új intézménynek.

A színház repertoárját hamarosan meggyarapította a „Barnhelmi Minna” című, még ma is népszerű vígjátékkal, amely első ízben vitte német színpadra a porosz katona sorsát.

Az új színháznak hamarosan nehézségei támadtak, anyagiak is. Jómódú és befolyásos hamburgi polgárok elejétől kezdve némi bizalmatlansággal szemlélték a vállalkozást, a közönség pedig még nem volt elég érett az új színművek értékelésére. Inkább csak könnyű szórakozást keresett a színházban. Ezen kívül hiányoztak is a jó darabok. Lessing fel is bontotta szerződését a színházzal, amely alighanem csak hébe-hóba folyósította neki fizetését. 1769-ben kénytelen is volt bezárni kapuit. A hamburgi kísérlet azonban kudarca ellenére is üttörő jelentőségű volt: más városokban is jöttek létre hasonló kezdeményezések, például Bécsben és Mannheimben (a Mannheimer Nemzeti Színház még ma is ebből az időből származó nevét viseli!), s néhány év múlva Hamburgban is újból megalapítottak egy „nemzeti” színházat.

Lessinget nem csüggesztették el a nehézségek és kudarcok. 1770-ben könyvtárosként lépett a braunschweigi herceg szolgálatába, de ebben a függő státuszában is megőrizte szellemi önállóságát, ha másként nem, hát némi fondorlattal. Például úgy, hogy „Emilia Galotti” című drámájának ősbemutatóját a hercegasszonynak ajándékozta születésnapjára. S a nagyszony nem is tehetett egyebet, mint hogy illedelmesen megtapsolta a darabot, amely a fejedelmi önkényt osztorozza.

Jellemző volt Lessing magatartására, hogy akkor is szolidarizált az ár ellen úszókkal, ha nem osztotta mindenben

véleményüket. Nemcsak másoktól követelte meg a toleranciát, maga is gyakorolta ezt. Hogy beindítson egy párbeszédet a vallásról, kiadta barátjának, az elhunyt Reimarusnak vallást bíráló írásait, amelyet a szerző, az egyház retorziójától félve nem mert publikálni. Nem is volt egész indokolatlan a félelme: a hagyaték megjelenése után a befolyásos és konzervatív teológusok, élükön Goeze lelkésszel, nekiestek Lessingnek. Ő a kritikus írások kiadásával csupán vitát akart kezdeményezni, a teológusok azonban ebben a vallás gyalázását, provokációt láttak. Goeze levélváltás formájában szállt vitába Lessinggel, s így ez nyomtatásban is megjelent később, minél fogva ma is módunkban van fölleveníteni Goeze kicsinyességét és Lessing fölnyes szellemét. Míg a lelkesz a törvénybetű szerinti értelmezése, a keresztény tanítás tisztasága mellett kardoskodott, Lessing a józan ész mellett tört lándzsát, s amellett érvelt, hogy az embereket tényleges magatartásuk alapján ítéljük meg és ne az elméletek alapján, amelyet vallanak. Goeze elég befolyásos volt ahhoz, hogy rávegye a braunschweigi herceget könyvtárosa megfigyelmezésére. Ez meg is tiltotta neki a disputa folytatását, sőt írásai publikálását is letiltotta. Lessing józanul levonta az intézkedés tanulságait: „A tartományi felsőbbbség segíti a papokat abban, hogy mindent konfiskáljanak, amit cáfolniuk kellene: amit konfiskáltak, azt meg is cáfolták.”

Az ilyen megtorló intézkedések sem tudták Lessinget elkedvetleníteni. Az irodalom eszközeivel folytatta a harcot. A „Bölcs Náthán” című tándráájában megjeleníti a tolerancia, a józan ész és az emberség eszményeit. Náthán, a gazdag jeruzsálemi zsidó nem mint vallásának merev, türelmetlen hirdetője lép fel, hanem mint megértő, jóságos ember. Egy elárvult keresztény leányt fogadott gyermekévé és azt a maga vallása szerint nevelte fel, szóval sem zsidó, sem keresztény, sem mohamedán hittételekhez, hanem a józan észhez igazodva. Ez volt az ő vallása. A dráma központi része a híressé vált gyűrű-parabola. Ez mese, amelyet Náthán válaszként mond el a kérdésre, hogy melyik a helyes a három nagy vallás közt. Három teljesen egyforma gyűrű közül egynek varázssereje van, ami viselőjét rokonszenvéssé és tiszteltté teszi embertársai előtt. Ez a gyűrű azt a vallást jelképezi, amelynek hívei emberségesen viselkednek, hogy ezzel igazolják hitük csodatévő erejét. A darab végén kiderül, hogy az örökbe fogadott lány egy keresztény lovag húga, s hogy a két testvér ráadásul Jeruzsálem mohamedán szultánjának a rokona.

A dráma a főszereplők néma ölelkezésével, a béke és testvériesség képével zárul. Lessingnek már nem adatott meg, hogy

színpadon lássa művét. „Még egy helyet sem ismerek Németországban, ahol ezt a darabot ma elő lehetne adni. De üdv és szerencse annak, ahol először bemutatják.” Két évvel halála után mutatták be Berlinben, s ma már hozzátartozik a hagyományos iskolai anyaghoz.

Az idén, Lessing halálának 200. évfordulóján egy Náthán-előadás különös figyelmet keltett. A rendező Claus Peymann volt, a bochumi Schauspielhaus intendánsa, aki a klasszikusok új értelmezésével szerzett nevet magának. Nem épp szerényen adta hírül a színház vezetősége, hogy a Náthánt csak most fogják igazában bemutatni. A közönség nagy tetszéssel fogadta a fölöttébb újszerű interpretációt, amely azóta is estéről estére megtölti a bochumi színház nézőterét.

Már első pillantásra is lefegyverző a darab első képe: a színpadon mindössze egy pálma és egy hatalmas karton-zsiráf áll, jelezve a mesebeli Kelet-atmoszféráját. A cselekmény oly egyszerű, de mély benyomást keltő képek sorában folyik, hogy még a legnyugtalanabb iskolai publikum is mindvégig összpontosított figyelemmel kíséri a négyórás előadást.

Sajátságos módon ez a mesészerű rendezés, amely mintegy előre sejteti a valószínűtlen happy end-et, csöppet sem gyöngíti a darab aktualitását: a toleranciára és emberiességre apelláló mondanivalót. Sőt a mese, az utópia épp azzal mutat rá világosan realitásunk tökéletlenségeire, hogy láthatóan eltávolodik a valóságtól. Peymann e tökéletlenségek legfájdalmasabbjait is bevette a darabba: a haragra gyúlt fiatal keresztény lovag Náthán utazó poggyászára ráírja a fasiszta jelszó: „A zsidó zsidó marad”. Ezzel az intolerancia szélsőséges tobzódására, a náci zsidóüldözésekre céloz a rendezés. A Bölcs Náthán meséje valamennyiünkben felébreszti a lelkiismeretet, amikor a kisebbségekkel, a kirekesztettekkel szembeni magatartásunk felülvizsgálatára ösztönöz. „Lépjetek csak be, itt is istenek vannak”, hangzik Lessing mottója a darabhoz.

Brigitte van Kann
(Profil, 1981/8.)

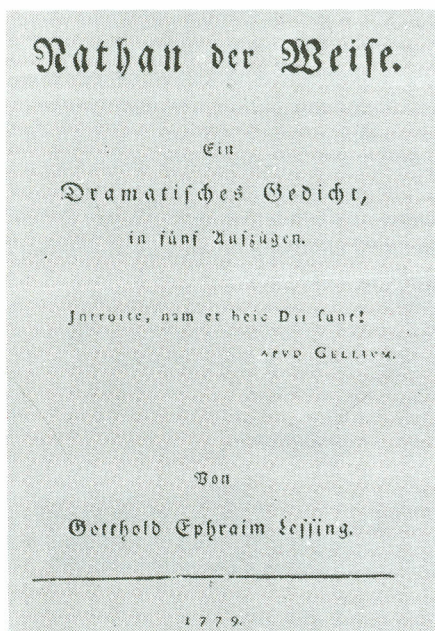
SZEMÉLYISÉG:

etikai értelemben, akkor beszélünk személyiségről, ha az ember szabad döntésével valóban kitérés nélkül elfogadja a személyként való létet: a titokra irányuló létezés dialógikus jellegét, a szabadságot, a kötelességet, a felelősséget, a bűnösséget, (anélkül, hogy elkendőznék), a felebarátját annak elidegeníthetetlen személyi voltában, a fájdalmat és a halált. A teljes személyiség a szív és nem az értelem zsenialitásában gyökeredzik.

(Theológiai Kiszótár, 639. o.)

Bohannon, G. S.

...A Bölcs Náthán nagysága abban áll, hogy Lessing a tragikumot megszünteti és feloldja. A dráma folyamán több egészen kivételesen éles konfliktust készít elő, és mégis e konfliktusok sohasem vezetnek tragikus összeomláshoz. A tragikus szituációk azért nem vezetnek valódi tragikumhoz, mivel a felvilágosult értelem, az értelmes egoizmus reflektorával rávilágít ezekre a tényezőkre, és tragikus voltuk szertefoszlik.

...A Náthán kompozicionális és stíluskérdései tovább mennek tehát annál a problémánál, hogy a konfliktusok itt feloldódnak, hogy az ész számára megszűnik a tragédia. Művészi szempontból ez az eszmei középpont csak a kiindulást adhatja meg. A tragédia elvetése a dráma alapja, de még nem művészi formája. Művészileg mármost ez az állásfoglalás azt jelenti, hogy a polgári ész síkjáról ironikus fényt kapnak az elmaradottabb tendenciák. Már láttuk, hogy Goethétől is azt kéri, hogy a Werther végére még egy *cinikus* fejezetet írjon. Mint láttuk, Brandessel beszélgetve szívből sajnálja az igazi komédia letűnését. Mindez azt jelenti – véleményem szerint –, hogy Lessingnél e periódusban és a Náthánnal különösen az *ironia* lesz a művészi alapmagatartás. Ugyanis egyfelől látja, hogy bár az abszolutizmus még szilárdan fennáll, mégis történelmileg már halálra van ítélve, ezért bemutatása ironikus színben történhetik, másrészt a polgári gyengeségeket, a felhőkben járó illúziókat ugyanilyen ironiával hozza le a valóság talajára.

Mindenekelőtt maga a kompozíció ironikus. Lessing egy háromszöget állít fel: Náthán, a Templomos és Szaladdin egymáshoz való viszonyát. Náthánnak a pénzben van a hatalma, Szaladinnak az államban, a Templomosnak a rajongó il-

lúzióiban. Mármost minden alak mögé egy fontos figurát állít, melynek morális magatartása az előtte álló alak problémáit ironikusan áttetszővé teszi. A legélesebb ilyen pendent a Dervis. A Náthánhoz tartozik *kompozicionálisan*, azonban a dráma összes szereplőitől abban különbözik, hogy nincs semmiféle *anyagi* hatalma, csak szellemi hatalommal rendelkezik. Ezzel már éles kontrasztként szolgál a háromszög mind-egyik alakjával szemben, és a darab végső kicsengését az ő alakjáról visszaverődve hallhatjuk. Szaladdin mögött huga, Szittach áll, aki a felvilágosodott uralkodó magasztos elveit néha egészen hétköznapian nevelésszerűsége tudja tenni. A legrosszabbul a kereszténység jár ezen a téren: a Templomost kétfelől kísérik szellemi patrónusok: a bornírt szerzetes és a machiavellista Pátriárka, akit Daja, az intoleráns dajka egészíti ki. Hogy a drámában a kereszténység a legelmaradottabb társadalmi viszonyok megtestesítője, és hogy ezért a legironikusabb színben van feltüntetve, azt Lessing maga kimondja: „Itt az emberek egészen fel vannak villanyozva az én Náthánomtól, de nem értem, miért ez az aggodás. Azonban kedves Öcsém, te magadnak is egészen hamis elképzelésed van efelől. Ez sem több, sem kevesebb, mint egy *szatirikus dráma*, hogy a harcteret gúnykacajjal hagyhassam el. Ez olyan megható darab, melyet én még sohasem csináltam.” A harctér: a Goezeval folytatott vita. Mármost ez a satíra úgy kap kompozicionális kifejezést, hogy a Náthán-Dervis vonalról ironikusan tudja ábrázolni Szaladint is és a Templomost is. Szaladindban Lessing a felvilágosult uralkodó típusát festi meg. A polgári átalakulást ekkor még csak ezen az úton képzelhették el a gondolkodók. E történelmi helyet így jelöli ki a Dervis:

Igaz, nem jó ugyan, ha a királyok
Saskeselyükké válnak a dögök között.
De még tízszerre rosszabb, ha magok
Dögök lesznek a saskeselyük között.

Ha történelmileg mint szükségszerű társadalmi formát elfogadjuk is ezt az átmeneti utat, ez nem jelenti azt, hogy a felvilágosult értelem számára ne legyen élő ironia alakja. Már a Dervis is egészen gúnyosan mondja ki ítéletét felette:

Nem nyegleség
a legnagyobb kegyességet, aki
Jó és gonosz virány és pusztaság
egyenlőn terjeszti szét a
napot és erőt, majmolni, anélkül:
Hogy ama legmagasabb mindig teli
markával bíránk. Ne volna ez
Hiú kacérság?

A célzás itt félreérthetetlen a német kislejedelmek nyomorára, de a nagy abszo-

lút monarchiák konstans pénzzavaraira is! A kompozícióban még ironikusabb fényt kap Szaladdin. Náthán Szaladdin erőszakjával szemben az értelem hatalmát állítja szembe és így győz, ugyanakkor kiderül, hogy Náthán vagyona lesz az uralkodó hatalmának valóságos alapja is.

Lessing igen világosan látott és világosan komponált. Náthán magatartását a Dervis fokozza le a megfelelő értékre, sokszor itt is eléggé ironikusan. Ha ugyanis Náthán el is ismeri, hogy az *emberi* a lényeg minden ruhában, minden hivatalban, mégis mint *pénz-ember* áll szemben a Dervis igazi emberségével. E kontraszt révén már megcsillan a polgári ember, a burzsoá belső ellentmondása: az emberi tulajdonságok és az ezek anyagi kifejezése között támadó ellentmondás. Nem véletlen, hogy Lessing a Náthán folytatásaként „A dervis” címen akart drámát írni. Lessing itt mintha belelátott volna abba, hogy a polgári társadalom nem tudja megszüntetni a társadalmi differenciákat, hogy e társadalom új differenciák létrehozását teszi meg alapjául.

Sokkal élesebb az ironia a másik oldal felé: a Templomossal szemben. A Templomos mindent az eszmék, az illúziók oldaláról igyekszik megközelíteni, és a valósággal való minden érintkezése beigazolja, hogy ezek az elképzelések csak gátolják a cselekvésben, és feleslegesek.

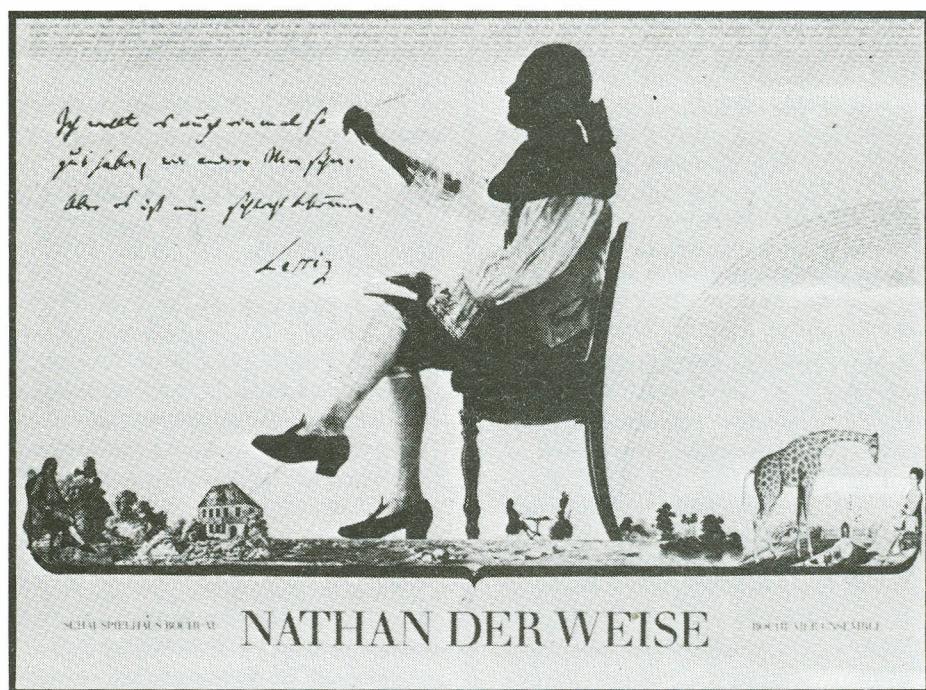
Templomos:

Már több előítéletemről letettem.
Mit is kíván a rend? Mint templomos
Meghaltam én már abban a percben,
hogy a Szultán elfogott, halott lennék.
E fő, mely az ő ajándoka,
A régi volna? Nem! Új az; s azokról,
Mikkel telefecsegték ama régít
S mit azt közték mit sem tud.
Jobb fej ez,
Illőbb atyánk mennyországhoz.

Ám ezek az előítéletek nagyon is mélyre vannak bevésődve a Templomos lelké-

be. Bár ő azt hiszi, megszabadult tőlük, mégis az első esemény felszínre dobja. (Pl. mikor a Pátriárkához megy, hogy Náthánt beárulja) Lessing ezekben az illúziókban a polgári forradalom azon illúzióit állítja ironikus színbe, melyeket már eddig is hol tragikusan (Philótás), hol komikusan (Tellheim) ábrázolt, s melynek későbbi állomása Schiller Karl Moorja és Posa márkija lesz.

(Almási Miklós: Lessing drámai epilógusa: a Bölcs Náthán; Magyar Filozófiai Szemle, 1957/1. részletek.)

Theater Heute 1981. 5.

Gerhard Stadelmaier:

LESSING EMBERFELETTI MESE-EMBERSÉGE

Gondolatok Claus Peymann bochumi
„Náthán”-rendezéséről

Egy apa elveszti leányát. „...” (Idézet a Velencei kalmárból, Shylock búcsúszavai.) Amikor visszatér az apa, a zsidó, megszökött Jessicája, akit megszöktetett keresztény udvarlója, s vele aranyat, gyöngyöt, kincseket is. A veszteség óriási. És óriási a gyűlölet is: inkább halva látná lányát, s a koporsóban ott lennének a dukátok! De óriási a gyász is, a félelem.

Egy színész, aki a zsidót játssza, előadja, mi megy végbe a gyűlölő, szerető apában; és ez nincs a szövegben, ez a szívben és gyomorban van. Lámpával a kezében és ajkán könyörgő „Jessica! Jessica! Jessica” kiáltással futkos a kis, filigrán színész, Edvin Noel, egy müncheni kazánház-pince széksorai között, bevillagít egy zongora alá, ahol csak rongyokat, véres húsdarabokat és játékokat talál. Végül ide bebújik.

A zsidó, az apa megbékél. Mert a zsidó szörnyű bosszút állhatott volna: egy darab hússal, amelyet egy keresztény kalmár melléből akart kivágni – egy váltó zálogaként, amely aztán keresztény módon megoldódott. Mert a hús csak hús lehet és egyetlen csepp vér sem ontható, és mert egy font pontosan egy font és sem több, sem kevesebb nem lehetett, így a bíróság előtt a zsidó a vesztes. És kiengesztelik: kényszerítik a megkeresztelkedésre.

A müncheni kazánházban zöld-fehér sportharisnyában, haferlicipőben és bőrnadrágban kényszerítik erre. Amikor a darab véget ér, akkor születik igazán a „kiengesztelt” gyűlölete, kiengesztelhetetlensége – és soha többé nem felejtődik el: az előbb koncentrációs tábori ruhákba öltözött kis bábuknak levágták a karját, kitépték a végtagjaikat.

A zsidóról és lányáról szóló véres, groteszk, rettenetes történet sohasem múlik el. A színház nem „készül el” vele, nem fejezi be. Münchenben, 1978 novemberében, George Tabori tizenhárom színésszel, akik mindegyike egyszer ez a Shylock zsidó volt, rögtönözve, próbaszerűen emlékezett a történetre. Tabori Shylock-elgondolása: rögtönzés a lehetségesről ebben a lehetetlen történetben.

„Amire a színház megtaníthatná a tudományokat, az, hogy igazi emlékezés csupán érzékletes visszaemlékezéssel lehetséges: lehetetlen leszámolni a múlttal anélkül, hogy azt bőrrel, orral, nyelvvel, fenékkal, lábbal és hassal újra átélénk.” (Tabori)

Egy apa elveszti lányát. A bochumi Schauspielhausban az apa, egy nagyon józan, nagyon kedves zsidó, Náthán elhagyja a színpadot (Traugott Buhre). Sötét kalapja a fején, kaftánja kidagad a sötét kabát alól, lassan és gondosan megmássza a nézőtérrel átvezető hidat, szelíden világító neoncsövek kíséretében, eléri a költőfigurát, Lessinget, akinek szívéből kb. egy font véres hús lóg ki, agya nyitva áll, véres erekkel behálózott jobbját feltartja; kezében egy palavessző.

Ez az alak, a húsa, a vére, az erei, a palavessző – papírmáséból van. Mögé rejtőzik most Náthán a zsidó, miközben lent a színpadon egy nagy pálma mögül kinéz egy zsiráf. Négy ember folytonosan egymás karjába esik, csókolják, simogatják egymást. Köztük a zsidó lánya. Őt, a keresztény gyermeket, a zsidó nevelte fel. Egy lovász hozta hozzá egykor a gyermeket, csak néhány órával az után, amikor egy program alkalmával ő maga elvesztette feleségét és hét fiát. Most kiderül, hogy ez a lány húga annak a fiatalembernek, aki őt a tűzből kimentette, feleségül kívánta, a sokat sejtő Náthán elutasítja, a pátriárkához fordul (az szívesen segítene és tűzhalált kér a zsidónak, aki felnevelt egy keresztény gyermeket), azután a szultánhoz. Az szívesen segítene, mert sok pénzt kölcsönzött Náthántól. És a zsidó záloga önmagában egy történet: minden valóság, ember és párt egyenértékű történetiségéről és feltételes voltáról szóló történet.

Végül is, mi segít? Mi hoz rendet a szerelemnek, pénznek, apaságoknak, halálos fenyegetéseknek, vallásoknak ebbe a zűrzavarába? Egy könyvecske. Ez segít. Ez a genealógiai csodás dolog bebizonyítja, hogy a fiatalember és Náthán lánya testvérek, és ugyanakkor Szaladdin szultán és húga, Szittah fivérének gyermekei.

Ez a történet kezdődhet, ahol akar – de

elkerülhetetlenül mindig egy nagy rokonságban, nagy kiengesztelődésben ér véget. A nagy békítő a zsidó. Gyűlöletére nincs hely. Apasága, vére számára sem.

Nincs is bizonyíték, amelyet csúfabban prostituáltak volna, mint Lessing „Náthán”-bizonyítását.

Ez a történet ugyanis ördögi módon kézenfekvő, ha mondjuk 1973-ban rendezik, hogy a közel-keleti konfliktusra vonatkozhassék, ha 1969-ben rendezik, akkor siránkozást félretéve, „valami módon” a generációk konfliktusát segíthetné elsimítani.

Shylocknak, a zsidónak a története, Shakespeare színműve ezzel szemben azt mutatja: a sikertelen „tisztázás” mindenestre szennyes, trükkös taktikázás a bíróság előtt; a megbékélés lehetetlen: a kényszer a normális eset; a legrosszabb még hátra van. Ez a történet nem áll rendelkezésre. A „Náthán”-rendezések azonban, mindent egybevetve, úgy néznek ki, mintha képfixírozó eljárással hívták volna elő őket: akár 1954-ben, 1963-ban, 1969-ben, 1970-ben vagy 1975-ben, akár Aachenben, Münchenben, Bécsben, Saarbrückenben, Berlinben, Stuttgartban; akár Attila Hörbiger, Ernst Deutsch, Erich Ponto, Ludwig Anschutz, Peter Lühr vagy Willkit Greuel – mindig ott vannak a kaftánok, a sapkák, az ujjon a gyűrű, amelyre Náthán pillantása ráesik, eszébe jut a gyűrűpéldázat; mindig ott vannak a felemelt karok, ha Istenről, a távolba kalandozó tekintetek, ha a türestről és az ölelésekről, ha a megbékélésről van szó. A rendelkezés-stratégiák, amelyek a recenzio-kban többnyire már a címszerepnél kezdődnek: „Náthán a kedves”, „Náthán a vidám”, „Náthán a jó” játékok a névvel, amelyeket aztán játszva lehet a közel-keleti konfliktusra vagy a náci korra vagy a generációk konfliktusára vonatkoztatni. Hogyan rendezkedtek be ebben a darabban! Milyen ravasz is a trükk, amellyel a darab „mondanivalóját” mint „időtlen”, „örökös” és „hasznosat” állítják be! mivel minden túlmegegy minden konkrét történelmen (historián).

A színháznak, a rendezőknek, a színészeknek, akiknek ezzel a darabbal dolguk van, alig van több nyújtani valójuk, mint az örökké egyformának többé-kevésbé „eredeti módon” tált ismétlése. Ez a darab szinte leszerepelt: egyenletei és eljárási módjai, algebraja és tökéletessége a színháznak, úgy tetszik, most már és hosszú idő óta: technikai vonzóerőt nyújtanak. Minthogy a technokrácia ennyi jóssággal és bölcsességgel van kárpitozva, így elviselhető.

Felfedezések, új tapasztalatok ezzel a darabbal (Lessing semmilyen darabjával) alapján véne nem szerezhették.

A „Minna”, az „Emilia” dramaturgiája ezt a mintát követi. Ezeket a darabokat is a Gondviselés, ez a mindent egyensúlyba hozó könyörtelen gépezet komponálta. És Kortner „Emilia”-ján kívül (1970, Theater in der Josefstadt, Wien) alig található példa olyan nagy rendezőre, aki Lessinghez merészkedett, hogy benne és vele újat fedezzen fel. Lessing a színházi hétköznapi, a színházüzem írója, nem a színházi eseményeké. Lessinget játszani annyit jelent, ahogy azt Náthán a Szultán sakkozó technikájáról megfogalmazza, mint „játék a játékkal”. Nos hát Claus Peymann megrendezte Bochumban a „Náthán”-t, eljátszotta Lessinget – és játszott a játékkal. Karl-Ernst Hermann neoncsovékkal övezett magas, fehér tere nem helység, nem céloz a valóságra, sehol. Buhre Náthánja azonban, aki nagy pásztorbottal és egy maszatos kofferrel lép a színpadra, üzletember. Buhre ezt a szerepet nyugodtan és szenvtelenül számító jóssággal látja el ezt a szerepet, amely – itt-ott hunyorgatva – mérlegeli, hogy mit kap, amikor ajánlatokat tesz. Ehhez Buhre adekvát mozgása a körberohangálás, leköörözi párbeszéd-partnerét, hűvösen megtekinti őket minden oldalról, de túl idegesen és gyorsan beleharap egy vajaskenyérbe, mielőtt elmesélné a szultánnak a gyűrűkről szóló példabeszédet. Buhre itt a kutyaszorítóba került játssza meg, akinek egy – tartósan félénk oldalpillantásokkal biztosított – történettel kell a dologból kimásznia. Buhre azonban dühbe jön, amikor a Templomost (Karl Menrad) vasfegyverzeténél megragadja, mert az elárulta őt a Pátriárkánál. Buhre azt is bemutatja, hogyan fél valaki, amikor úgy érzi, hogy dolgai a politika és a valláspolitikai szorításába kerültek. És Buhre mindezt külön és egymás után mutatja, és mindenkor a helyzethez viszonyítva. Ennek szép következményei vannak Buhre-ra a színészre nézve, de nincs következménye a figurával kapcsolatban. Peymann nem rendezi például az alkalmazkodott Náthán figurájának komédiáját vagy tragédiáját. Peymann egy nagy színészt ahhoz tart, hogy színpadi eseményekbe beleilleszkedjék. Ami eközben adódik: apró, részecske-szerűen önmagukban megálló scenikai események: miniatűrök, nem kép, díszítések, nem magyarázat.

Ez egészen biztosan Peymann legjátékosabb, legderűsebb, legcsillogóbb rendezése.

De az is biztos, hogy hosszú idő óta a legjamborabb színházi vállalkozása, nagyon távol „Tasso”-jának nagy megerőteltetésétől és esési magasságától. És ez megint csak szép: mert ezáltal Peymann kivonja a „Náthán”-t valamiféle valóságból, az aktuálshoz való valamiféle felhasználhatóságból. „Visszaadja” a „Náthán”-t a színháznak. A szultán (Gert Voss) egy turbános dandy, aki meglehetősen torkig van a dologgal; vezérmotívumának hangja a sóhaj. Voss ezt remekül „csinálja”, amikor eltorzult szájszöglettel gyászolja Al-Hafi (Urs Hefti) dervist, összeráncolt homloka mögött apró-homokos álmokat dédelgetve. Gert Voss is nyújt ilyen vicces kis hatásokat, amikor blaziertan lézeng, vagy teljesen rezignáltan rágszál egy cigarettát. Hasonlóképpen Ortrud Beginnen mint Szittah, a merev nagyvilági nő, akit a körülötte folyó engesztelődési- és testvériség-felhajtásban semmi sem érdekel (de végül is ott támoanyag az ölelések közepette).

És Karl Menrad Templomosa természetesen zsidó csillagot nyom a zsidó Náthán hátára, és természetesen ez a Comic-sorozatból szabadult fickó („A vasszívű herceg”) nevetséges felszerelésében, sárga sátrában az óriáspálma alatt itt-ott teljesen gondolatnélküli, közönyösen-veszélyes antiszemizmust nyilvánít ki; amikor Náthánt a zsidót, pusztán azért, mert nem olyan gyorsan kapja meg a lányát, azonnal újra „gyűlölni” képes, minden jószág és szeretet mellett, amire előbb még ígéret hangzott el. De ezek is vidám apróságok, részletek, amelyek rögtön újra el is tűnnek.

A Pátriárka: meszes karikatúra, a Barát (Gerd Kunath) hátán ülve, figura, akiből zöld szemüvege mögött Branko Samarovski kopasz bolondot csinál. Julia von Sell Rechája: bűbájos színiiskola, finom virág, nagy komolyság; Anneliese Römer Dajája: guvernánt fekete kosztümben, ravaszul savanykás, vénkisasszonyosan ravasz.

És odafent a híd végén végignézi az egész a papírmásé-Lessing, és alatta van Peymann írógépe, amelyet már a „Käthen”-ben, az „Iphigénia”-ban és a „Tasso”-ban megtanultunk értékelni. Peymann így önmagát idézi. És: Peymann egész rendezésében mást sem idéz, mint teatrális mozgódászatokat. Ez szép. Ez vidám. Ez, ha a közönségre gondolunk, attrakció (iskolai osztályokat és „Elkelt!” táblákat beleértve). De ez nem visz minket tovább. Ezen a túlságosan sikerült, túlságosan mesterkelt, túlságosan használható darabon már csak a végnélküli, kívánság nélküli szerencsétlenség segít. A bochumi Schauspielhausban, a bemutatón, ott ült Gorge

Tabori és végignézte a szerencsét a színpadon.

Álmom a „Náthán”-ról:

Tabori egy nagy, kopár, sivatagi homokkal borított helyiségben eljátszotta „Náthán álmát Shylockról” avagy „Szeretném, ha lányom vidáman feküdne a lábamnál és ez a mese lenne a fülében”; és ebben a színpadi figurában ismét felfedezte a bőrt, orrot, lábat, feneket, lábakat és hasát”. És semmi sem lenne már olyan vidám: sem a jószág, sem a szeretet; és bizonyos körülmények között Náthán gyűlölete minden másnál nagyobb lenne.

Akkor ez már nem volna Lessing darabja. De minden más emberibb lenne, mint ez az emberfölötti emberség Lessing darabjában. De ez talán nem segít. Talán George Tabori egyáltalán nem is Náthánról álmodik.

(Bárd Ágnes fordítása.)

Theater Heute, 1981. 5.

EGY GOJ MINDIG GOJ MARAD...

George Tabori Náthánról, a zsidóról

Herrmann színpadtere, egy üres szekrény, égő jéggel keretezve, oly szép, hogy magamban azt kívánom: bár maradna egész este ilyen szép, ne zavarnák a színészek szavai, bármilyen csodálatosak legyenek is azok. Üressége és csendje az archaikus rémület méltóságát viseli, ez az én mítoszom ma estére; mind-egyikünk magával hozza a maga mítoszát a színházba: egy héttel ezelőtt fiammal első ízben utaztam Dachaubá, egy emlékhelyre, ahogy ma nevezik, amely valóban szép a maga hamis kegyeletével és úgy van berendezve, hogy lehetetlen másra emlékezni, mint a megemlékezés emlékezésére.

Ott kerestülmeni olyan, mint a lapozgatás egy képeslapban valamelyik fogorvos várószobájában, ez nem egészen fair, mert szél fújt és esett, a didergés mindenestre nem változott ebben a negyven évben. Egy szép ligetben eldugva, amely nagyon jól beleillenek egy angol kertbe, áll a krematórium, a berendezések nagyon meggyőzően hatnak, és a levegő olyan ízű, mint a torokban megakadt száraz ganéjdarab: valamiféle károsodása a mai csatornázásnak; aztán ott van a zuhanyzó helyiség, ahogy azt nevezték, ugyanazzal a lélegzetelállító ürességgel, mint amilyenel Herrmann tere rendelkezik, egyetlen látogatók voltunk azon a napon, megálltunk a küszöbén, hogy ne zavarjuk az ürességét. Így maga a helyiség elegendő volt, miért kellett volna meztelen családomra való emlékezésekkel megtöltenem, a cső az utolsó lélegzetvételre készen állt, a helyiség önmagáért beszélt, azaz a helyiség csendes volt, nem volt olyan mondanivaló, amit ne mondtak volna még el. A fiam, klasszikus színész, színpadon kívül nem szokott érzelmeket kitergetni, kissé zöld lett, amikor elhagytuk a gázkamrát, bedobta a legújabb New York-i viccek egyikét: „Hogyan mentesz meg egy zsidót a vízbefulástól?” – „Úgy, hogy leveszed a lábad a nyakáról.” Nagyon jól tud vicceket mondani. Később Bochumban, amikor az esőben jártam, láttam egy plakátot, amely egy műsort hirdetett viccekből, zsidóktól és zsidókról; az „és” teljesen felesleges, minden zsidókról szóló vicc zsidóktól ered, és a zsidók is mesélik a legjobban.

Egy másik napon, március végén, amikor a Salz mentén végzett távfutásából hazatért, ezt mondta: „Ez a zöld lódenkaka, különösen a kalapok, nagyon idegesítenek engem, apa.” A fiú félzsidó, a svéd fél túlsúlyban van, hát így szóltam hozzá: „A lóden minden idők legnagyobb textiltalálmányainak egyike.” – „Miért kell mindig védened őket?” – kérdezte. – „Fiam, egy zsidó mindig zsidó marad.” „Nem feltétlenül”, felelte,

egy további híres vicc poénjával, amely túl hosszú ahhoz, hogy itt és most elmondjam. Amit mondtam neki, azt Lessing megértette volna, az átkot, hogy ellenségét megértse – a seb mindig megérti a kést.

Eközben elmerültem Hermann terében, szeretnék egy ideig egyedül maradni vele, de a premier-morajlás az előcsarnokból megnövekedett és egy barátom mellettem megjegyezte, hogy ma csak három és negyed zsidó van a színházban, három a nézőtér és a negyed a színpadon, méltányos üzlet. A bochumi nézők beözönlenek, kikapcsolódva, barátságosan, fiatalok és még vidámak is, nagyon üdítő a Maximilianstrasse sklerotikusaival szemben, bejönnek, mintha övék lenne a színház, jobbat nem is lehet egy közönségről mondani, s vidámságában benne van a várakozás egy tavaszi mesére – semmi sincs benne egy emlékhely szörnyű kegyeletéből. Szeretem a meséket, különösen az egészen borzalmasakat, a kemencében megsütött bébikkel, csak jobban érzem magam, megint mozgolódik a bronchitisem, amikor Nick Ray-re emlékezem, egy barátomra, akinek halálát éppen a moziban láttam. A körülöttem uralkodó vidámság zavar a színpad megfigyelésében, úgy látszik, senki sem szentel neki sok figyelmet, annyi bizonyos, hogy még nem kezdődött el az előadás, számomra azonban igen, csak már mindnyájan csendben ülnének vagy állnának és az üres színpadot bámulnák, amely fokozatosan hányadékszint vesz fel. Később még egy zavarás, amely jobban illik mítoszomhoz, mert ennek is halálszaga van, mögöttem egy úr felbőfög, aztán még egyszer és még egyszer, nem, ez nem is böffentés, hanem egy gégerákos krákogása és hörgése, mindenesetre én ilyennek képelem, nem merek megfordulni.

Akkor megkezdődik a játék, bejön egy fiatal lány, csendben áll, lába körül kirobban egy tűzkör, döbbenetes hatás, nem számomra, én nem csupán égett papír szagát érzem, tehát elfeledkezem róla, hogy feltegyem magamnak a szakmai kérdést, hogyan is csinálták ezt a sok tűzvédelmi előírás közepette, a lángok visszavisznek engem abba a hányadékszöld helyiségbe Dachaubá, gondosan rekonstruált hamujával együtt. A színpad egyre inkább megtelik emberekkel és kellékekkel, nekem hiányzik a kezdeti üresség, Vincent Kordára gondolok, a film egyik nagy építészére, aki egyszer azt mondta: „Felépítem ezeket a csodálatos színpadi kulisszákat, és akkor jönnek ezek a nyomorult színészek és eltakarják nekem őket.” Ma este azonban igazat adhatnék neki, de mégsem, a színészek tetszenek nekem,

könnyűlábú angolos stílusuk, csaknem vidám „ne játsszuk meg magunkat” magatartásuk, amilyent ritkán látni német színpadon, ahol még Stoppardot is egy NDK népi rendőr lenyűgöző bájával játsszák. Náthán nagyon szeretetreméltó, simulékony és jóságot áraszt, talán a bölcsesség legmagasabb formáját, bár néha azt kívánom, és lehet, hogy ez perverzításom, hogy lehetne benne valami abból a kis püpos szörnyetegből, amilyen Moses Mendelssohn volt. Aztán az apa-lánya kapcsolatot nem tudtam egészen bevenni, ez a problémám. Volt egyszer egy lányom, ahogy Shylock mondja, de ma este Shylock nem tartozik ide, ő sohasem volt kedves és simulékony, ő volt a kés és egyben a seb is, ritka keverék.

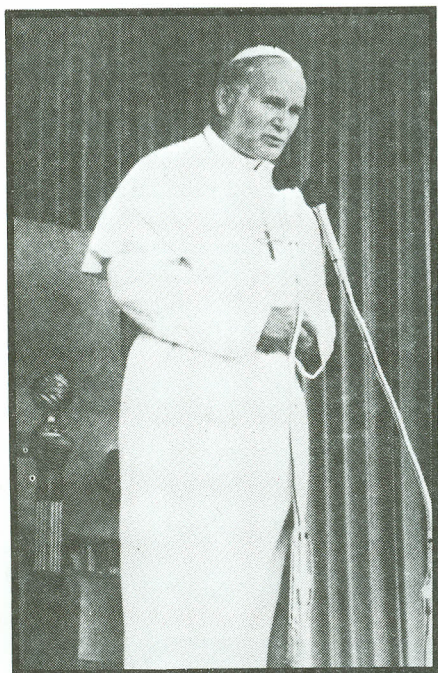
Látják már, ma este nem vagyok nagyon jó közönség, a láztól tompa és akadékoskodó lettem, bronchitisem ég a düh-től, ez meglehetősen tisztességtelen az előadással szemben, amely egyfajta derűs bizalmat követel az ész győzelme iránt, amikor éppen elvettem ezt a bizalmat, legfőbb ideje. A dühnek hányásíze van. Beckett mondaná, ki kell hányni, majd a hányadékot kihányni, ameddig az íz megfelelő nem lesz. Kérdésem, hogy Lessing egyetértene-e velem, én kétkem. „Vakarj meg egy embert és előtűnik egy zsidó”, mondta egyszer Freud, ritka optimista pillanatai egyikében, de ki lenne hajlandó megfordítani ezt a mondatot? Ezekben az utolsó hetekben, mielőtt eljöttem volna a „Náthán”-t megnézni, hosszú németországi évtizedem legnehezebb idejében, sokat vakargattam, mondhatnám amíg a körmeim letörtek, és csaknem minden, amit találtam, emberek skrofulózus bőre volt, olyanoké, akik sohasem olvashatták a „Náthán”-t. A düh és nem csupán az értelem, a bölcsesség egy fajtája, talán száguldó, mint az égő jég, a részletek nem érintik a lényegét, ezekben az utolsó, Náthánt megelőző hetekben belekényszerítettek engem egy szerepbe, amelynek eljátszását mindig visszautasítottam, ha nem választhattam ki magam a szereposztást. Ez arrogánsul hangzik, tudom, ez az egyetlen arroganciám, és nem adom fel, tombolva visszanyúlunk az 1933-as évbe, amikor a Hessler kávéházban a Kantstrassén, Berlinben, pincér voltam, és bevonult hat nagyon magas SS-fiú, kávé és süteményt rendeltek és engem szidalmaztak. Később ugyanezen az éjszakán, azt mondtam a fehérkészmas utcalánynak a Rankestrassén, ahol laktam, hogy tehetsége van a meghallgatáshoz: „Hallgass ide, Ingeborg, csakis én határozom meg, hogy mikor akarom magam zsidónak érezni és hogy mint ilyennel bánjanak velem, ezt senki más nem dönti el, sem az egész rohadtt SS, sem a rohadtt

Führered, még az én ütődött Móric bácsim sem, aki a toalettre szokott engem hurcolni, hogy ott gyakorolja az Istennel való találkozást – egykor majd, a siratófalnál.” Ez afféle ifjú hang volt, fél évszázad óta kapszkodom már belé, más-
képpen, mint meztelen családom többi része, és most nem szolgáltatom ki, azoknak a kedves fekete- és kékszemű barátoknak és ellenségeknek, akik ebben az utolsó néhány hétben, részletek nem számítanak, bevonultak az életembe és ahelyett, hogy kávé és süteményt kértek volna, megpróbálták lekaparni rólam, ami számomra a legfontosabb, anélkül, hogy egyáltalán észrevenném, és ez benne a legrosszabb. Náthán valószínűleg megbocsátott volna nekik, én nem. Késekre, amelyek a torkomat csiklandozzák, nincs szükségem, és az ölelések ideje elmúlt; Peymann, aki feltehetően átlát a kibékülések hazúg voltán, Náthánt kizárja az utópiából és átengedi őt „hallgatásból, számkivetésből és fondorlatból álló jövőjének”.

Ennek a dühnek, amely nem a legjobb állapot annak nézésére, hogyan nőnek ki pálmák és zsiráfok abból, ami számomra egyfajta zuhanyzóhelyiség maradt, – túlságosan sok forrása van: meg nem emésztett gyász és a zsidó vakság késdobálókkal szemben és örült Piroska nagynéném, a fennkölt művészetek szigorú bírója, aki havonta listákat szokott felállítani az emberi vívmányok csúcさいról, mint a Kolosszeum, az Akropolisz, Donne szonettjei, Bölcs Náthán és az egész limlom, a listát az ajtómrá tűzte, és ezt mondta hozzá: „Ezek az emberi kultúra csúcsteljesítményei, ganéjok, ebben a hónapban megfedkeztem a Varázsfuvoláról, te, fiam, sohasem viszed ennyire, de megpróbálsz, és ha valaha is abbahagynád, úgy ess össze holtan vagy menj a fenébe.” Amikor abban a csúf novemberben, 1932-ben megtudta, hogy Berlinben akartam tanulni, meglobogtatta arcom előtt a „Náthán”-t és azt mondta: „Ha ez a darab nem volna, nem engednék Németországba menni, a vonatod elé vetném magam”, hajlamos volt a túlzásokra, egy telefonfülkében végzett magával, miközben Isten hozzád, drágám-ot mondott árja férjének, neki mindig nagyobb bizalma volt a szóhoz, mint nekem. Hiányzott nekem azon az estén Bochumban, vajon mi lett volna a véleménye az előadásról? Azt hiszem, a végén hiányzott volna neki az általános ölelkezés, nekem nem, nekem tetszett Náthán magányossága ott fent a rivaldán, az az én magányom is volt, csak azt kívántam, hogy mi ketten olyan sokáig ott maradhattunk volna, amíg mindnyájan elmentek és Herrmann tere visszakapta volna kezdeti ijesztő ürességét. Beléphetünk volna együtt ebbe az ürességbe,

szabad akaratunkból, körülöttünk senki, és meséltem volna neki arról a pornonáciról (új fajta), aki az utóbbi néhány hétben felhívott, engem a szokásos heves lélegzetvétel közepette szidalmazott és azt ajánlotta nekem, hogy a legközelebbi darabomat az októberi ünnepi réten csináljam, egy hamuvödörben, bumm.

(Bárd Ágnes fordítása.)

**„KÉT KILOMÉTER,
AMINEK MEGTÉTELE
2000 ÉVIG TARTOTT”!**

Így kommentálta az olasz televízió műsorvezetője 1986. április 13-án azt a látogatást, amit a római hitközség Tiberis parti zsinagógájában tett II. János Pál pápa. A katolicizmus történetében először történt meg, hogy a pápa átlépte egy zsinagóga küszöbét azért, hogy együtt imádkozzon egy rabbival.

A római központi zsinagóga mintegy két kilométerre van a Tiberis túlsó partján. Az okkersárgára festett zsinagóga 1902-ben épült, de a római zsidóság múltja nem ekkor kezdődött. Már az i. e. 1. században a római zsidóság megszervezte hitközségét és Caesar kedvezményekkel tüntette ki őket. A császárkorban is megőrizték jogukat: önálló testületekbe tömörültek, külön temetőik és zsinagógaik voltak, sőt még arról is tudunk, hogy missziót is folytattak.

A középkori Róma eleinte igen türelmesen viselkedett velük. A főúri Pierloonicsalád, amelyből II. Anzeletus pápa (1130–1138) – II. Ince ellenpápa származott, zsidó eredetű volt. Több papáról is feljegyezi az egyháztörténelem, hogy kedvezett a zsidóknak, akik többnyire kézművesek és kereskedők voltak. Mindig voltak közöttük tudós orvosok is. A többi közt XIII. Leo, X. Pius és XV. Benedek háziorvosa is zsidó volt. V. Márton (1417–1431) egyenjogúságot, sőt még kiváltságokat is biztosított a számukra. VI. Sándor (1492–1503) pedig a Spanyolországból elüldözött zsidókat befogadta. Ez a helyzet IV. Pál (1555–1559) különben is kíméletlen és türelmetlen uralma alatt romlott el. Megtiltotta a zsidóknak, hogy pénzügyletekkel foglalkozzanak, nem gyakorolhatták az orvosi hivatást, nem lehetett ingatlanjuk, sőt egy lezárt területre kényszerítette őket. Ezeket a hátrányos intézkedéseket V. Sixtus (1585–1590) feloldotta, de a gettó megmaradt.

Ezt csak IX. Pius pápa 1857-i rendelkezése szüntette meg végleg.

A vagyonosabb zsidók hamarosan elköltöztek innen, sokan viszont még ma is az egyházi gettó területén élnek, amely a Marcellus színháztól, s a Portico di Ottaviától a Piazza-Cenciig terjed a Tiberis partján.

Itt áll a S. Angelo in Peschiera templom, melyet még a VIII. században építettek. Benne héber nyelvű felirat: „Egész nap kinyújtottam kezem az én engedetlen népem felé, amely helytelen úton, a maga gondolatai után halad.” A gettóban élő zsidók kötelesek voltak minden pénteken egy ferences barát hittérítő beszédét meghallgatni, melyet ugyan nagy igyekezettel, de kevés sikerrel mondtak el.

A templom ellenpontja – a zsinagóga, melynek a Tiberisre néző oldalán emléktábla őrzi az első világháborúban el-

esett zsidó katonák, valamint a nácik által deportált 2091 római zsidónak, valamint az 1943-as náci megszárlás áldozatainak emlékét. A zsinagógához kis múzeum tartozik. Egyik falán IV. Pál pápa 1555-ben kiadott rendelete, melyben Krisztus gyilkosainak nevezte a zsidókat. A múzeum egyik vitrinjében gránátszilánk-roncsolta véres imakönyv, mely az 1982. októberi merénylet idején, amikor arab terroristák törtek be a zsinagógába, megvédte tulajdonosa életét. A római hitközségnek ma mintegy 16 ezer tagja van.

A történelmi találkozó – létrejött. Ennek alapját az 1965-ben a II. Vatikáni Zsinaton elfogadott „Nostra Aetate” kezdetű zsinati nyilatkozat, mely szerint a kereszténységnek és a zsidóságnak közös a lelki kincse, amelyet testvéri dialógus körben kell ápolni. A zsinati okmány mindennemű antiszemitizmust elítélt.

II. János Pál, mint ahogyan ezt a különböző hírügynökségek tudósításaiból megtudjuk, már diák korában a wadowicei iskolában barátságot kötött Jerzy Klugerral, a helyi zsidó hitközség elnökének fiával. A náci megszállás idején együttműködött az UNIA-val, mely a zsidókat segítő katolikus szervezet volt. A Nostra Aetate kezdetű nyilatkozat aktív támogatója volt, 1979-ben zárandokutat tett az auschwitzi koncentrációs táborba, és térden állva imádkozott a különböző nemzetek áldozataiért.

Ezek után az előzmények után lépett be II. János Pál pápa a római zsinagógába. Először a bejáratnál Elio Toaff főrabbi-val váltott békecsókot és a jelenlévők lelkes tapsa és a 150. zsoltár hangjai közepette vonult be az épületbe. Először Giacomo Saban, a római zsidó közösség elnöke szólt azokról a sérelmekről, amelyek a kétezres éves zsidó közösséget az „Örök Városban” érték. Felemlítette, hogy a XIV. században a Campo dei Fiori téren nyilvánosan elégették a zsidó szentkönyveket és megemlékezett a római gettó számos történelmi megpróbáltatásáról. Elio Toaff főrabbi is a vértanúk emlékét idézte, majd megállapította, hogy a keresztényeknek és a zsidóknak közös feladata az ember tiszteltbentartását sürgetni a világon.

II. János Pál két történelmi epizóddal kezdte beszédét. Amikor XXIII. János pápa haldoklott, a római főrabbi és a zsidó hitközség néhány tagja a Szent Péter térre sietett, hogy résztvegyen az imavirrasztáson. János pápáról még azt jegyezte fel a krónika, hogy egyszer a zsinagóga előtt elhaladva, megáldotta a templomból kijövő híveket. Emlékeztetett a Nostra Aetate kezdetű zsinati dokumentumra, a következő három pontot emelte ki:

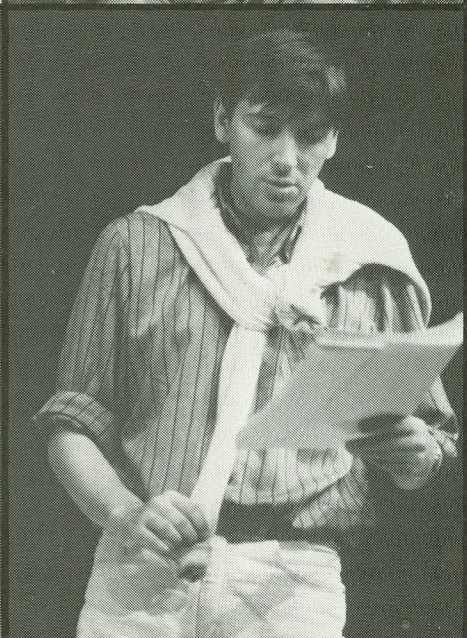
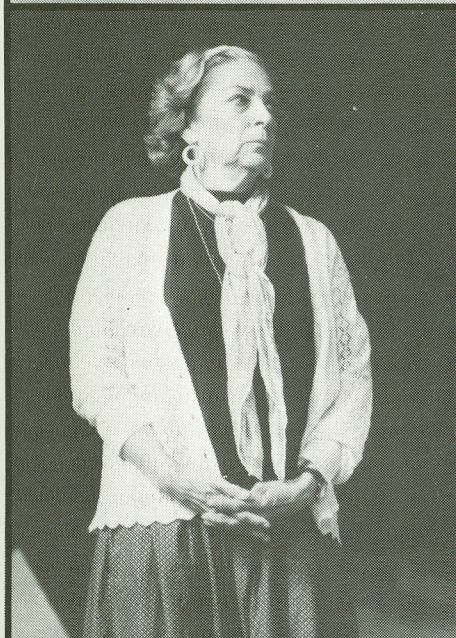
1. Krisztus egyháza felfedezi, milyen szálak fűzik a zsidó néphez.
2. A zsidókat, mint közösséget, nem lehet bűnnel vádolni Jézus szenvedéseiért és haláláért.
3. Nem szabad úgy szólni a zsidókról, mintha Isten kárhozatra szánta volna, vagy megátkozta volna őket. A keresztényeket és a zsidókat egyesíti az egy Istenbe vetett hit és a Tóra által adott szeretetparancs, amelyet Jézus végsőig teljesített.”

(Új Ember 1986. április 27.)

A római zsidó diaszpóra körében elterjedt az a mondás: „ha a pápa elmegy a zsinagógába, abbamaradnak az üldözések.” Az a kívánságunk, hogy ez a zsidó prófécia – igaz prófécia legyen.

Szigeti Jenő
(Theologiai Szemle, 1986. 3.)

Szerkesztette: BÖHM GYÖRGY
Grafikai terv: ÁRENDÁS JÓZSEF
Fotók: ZÓKA GYULA
Felelős kiadó: DR. TUCSNI ANDRÁS
Ára: 10,- Ft
Zalai Nyomda Zalaegerszeg 86 3579 0

Gotthold Ephraim Lessing:

BÖLCS NÁTHÁN

mese felnőtteknek két részben

SZALADIN SZULTÁN

MÁRIÁSS JÓZSEF
Érdemes művész

SZITTAH, a húga

BARTA MÁRIA
Érdemes művész

NÁTHÁN, gazdag jeruzsálemi zsidó

AVAR ISTVÁN m. v.
Kossuth-díjas, Kiváló művész

RECHA, a fogadott lánya

GÖTZ ANNA m. v.

DAJA, keresztény nő Náthán házában,
Recha társalkodónője

SZAKÁCS ESZTER
Jászai-díjas

EGY IFJÚ TEMPLOMOSLOVAG

GÁLFFI LÁSZLÓ m. v.
Jászai-díjas

EGY DERVIS

MAROSI PÉTER

A JERUZSÁLEMI PÁTRIÁRKA

FARÁDY ISTVÁN

EGY BARÁT

KATONA ANDRÁS

HETÉNYI PÁL
Jászai-díjas

FORDÍTOTTA:

LATOR LÁSZLÓ

DÍSZLET- ÉS JELMEZTERVEZŐ:

HORVÁTH ÉVA

DRAMATURG:

FORGÁCH ANDRÁS

SZCENIKUS:

BISCHOF SÁNDOR

A RENDEZŐ MUNKATÁRSA:

KOVÁTS KRISTÓF

RENDEZŐ: RUSZT JÓZSEF
Kiváló művész

BEMUTATÓ: 1986. OKTÓBER 16.

HEVESI SÁNDOR
Z-SZÍNHÁZ
ZALAEGERSZEG